

שאלות ותשובות

עשרה ימים יוסף צבי רימון

עשרה בטבת שחל ביום שישי

שאלה

מהם הדינים המיוחדים של צום עשרה בטבת, שחל השנה ביום שישי?

תשובה

בעבר, כאשר היו מקדשים את החודש על פי הראייה, היו יכולים צומות שונים לחול ביום שישי. כיום, כאשר הלוח קבוע, צום עשרה בטבת הוא הצום היחיד שיכול לחול בשבת.

ההכנות לשבת

רחצה: מן הדין איסור רחצה קיים רק ביום הכיפורים ובתשעה באב, ובשאר הצומות מותר להתרחץ (שולחן ערוך תק"ג, ב). אולם יש מחמירים שלא להתרחץ גם בשאר הצומות (ראו בית יוסף שם). מכל מקום, גם לדעת המחמירים בשאר הצומות מותר לרחוץ כרגיל בחמין לכבוד השבת (משנה ברורה תק"ג ס"ק ו).

טעימת תבשילים: האם המכין אוכל לשבת רשאי לטעום את התבשיל? בכל ערב שבת ישנה מצווה לטעום מן התבשילים כדי לדעת אם הם מוכנים (משנה ברורה ר"ג, ס"ק ב). דבר זה נכון גם בעשרה בטבת, אולם במקרה זה יש לטעום בלי לבלוע, ואין לברך על טעימה זו (שמירת שבת כהלכתה, ח"ב, מ"ב, סא). ומי שכבר בירך בטעות – יבלע מעט (שם הערה רלו). ומכל מקום אדם שלא רגיל לטעום את המאכלים בערב שבת, ברור שלא יעשה כך דווקא ביום צום.

תפילת מנחה ביום שישי

שעת התפילה: אם מתפללים סמוך לשבת, יש להקדים את התפילה לפני הזמן הרגיל, כדי להספיק לסיים את קריאת התורה, חזרת הש"ץ וברכת כהנים לפני השקיעה, ואף להותיר זמן לקבל תוספת שבת. בדיעבד, אם איחרו את התפילה, יש מקילים לקרוא בתורה גם אחרי השקיעה (שו"ת דבר יהושע, ח"ג, י"ד, סימן ס"ג).¹ ויש הנוהגים ביום שישי זה, להתפלל מנחה גדולה (אף שיש בכך הפסד של ברכת כהנים (גאוני ירושלים, מובאים בחזון עובדיה, ארבע תעניות, עמ' קג, הערה ב)).

קריאה בתורה: נחלקו הפוסקים אם קוראים בתורה במנחה של תענית בערב שבת (ראו בית יוסף תק"ג, ג). למעשה פסק הרמ"א (תק"ג, ג) שקוראים בתורה במנחה גם בערב שבת (וקוראים גם הפטרה), ואף הספרדים נוהגים לקרוא בתורה (כף החיים שם ס"ק יט; חזון עובדיה, ארבע תעניות, עמ' קג).

ברכת כהנים: אם מתפללים מנחה גדולה הכהנים לא עולים לדוכן. אם מתפללים מנחה סמוך לשבת (או לאחר פלג המנחה) – הכהנים עולים לדוכן גם בערב שבת (עד השקיעה).

הוספות בתפילה: בתפילת שמונה עשרה אומרים "עננו" בשומע תפילה, והש"ץ אומר כרגיל בין ברכת גואל ישראל לברכת רפאנו (משנה ברורה שם, ס"ק יא). אולם לאחר עמידה לא אומרים אבינו מלכנו ולא תחנון (משנה ברורה שם) (אך בשחרית אומרים).

מתי מסתיים הצום?

התנאים נחלקו מתי מסתיים צום שחל ביום שישי (עירובין מא ע"א; תוספתא תענית פ"ב ה"ח):

חל להיות תשעה באב בערב שבת מביאין לו כביצה ואוכל, כדי שלא יכנס לשבת כשהוא מעונה. תניא, אמר רבי יהודה: פעם אחת היינו יושבין לפני רבי עקיבא, ותשעה באב שחל להיות בערב שבת היה, והביאו לו ביצה מגולגלת וגמעה בלא מלח. ולא שהיה תאב לה, אלא להראות לתלמידים הלכה. ורבי יוסי אומר: מתענה ומשלים.

אם כן, לדעת רבי יהודה יש לשבור את הצום לפני השבת, כדי שלא יכנס לשבת כשהוא מעונה, ואילו לדעת רבי יוסי יש להשלים את התענית עד תומה. הראשונים נחלקו מתי בדיוק לדעת רבי יהודה ניתן לשבור את הצום, אך מכל מקום להלכה פסק הרמ"א (רמ"ט, ד) כדעת רבי יוסי, שיש להשלים את הצום. כלומר, ממשיכים לצום בשבת עצמה, ושבירת הצום תיעשה בצאת הכוכבים, בעת הקידוש.

כדי שלא להטריח את הציבור, יש לדאוג שלא להאריך בתפילה בשבת זו ולהתחיל תפילת ערבית מיד בצאת הכוכבים, כך שיוכלו לשבור את הצום סמוך לזמן שבו מותר לאכול.

ליל שבת

אם האנשים בבית רעבים, וקשה עליהם התענית, ניתן לקצר את אמירת הקטעים שלפני הקידוש (למשל, לומר פעם אחת כל בית של "שלום עליכם" ולא לומר את שאר המזמורים), או לדחותם לאחר הקידוש, שהרי ברור שפגיעה בכבוד שבת קודמת למזמורים אלו, ואם קשה התענית הרי שהדבר לא מוסיף לכבוד השבת, ולכן אין להמשיך את התענית מעבר לנדרש.

ליסיון

- א. ביום שישי מותר להתרחץ כרגיל, ומי שרגיל לטעום את תבשילי השבת בכל ערב שבת רשאי לעשות זאת (בלי לבלוע).
- ב. יש להקדים את מנחה קטנה כך שישפיקו את קריאת התורה, חזרת הש"ץ וברכת כהנים לפני מנחה, ואף ישפיקו לקבל תוספת שבת קטנה (ויש הנוהגים להתפלל מנחה גדולה ביום זה).
- ג. בתפילת מנחה קוראים בתורה (למנהג האשכנזים קוראים גם הפטרה) ואומרים "עננו", אך לא אומרים תחנון ולא אבינו מלכנו.
- ד. אם מתפללים מנחה גדולה – כהנים אינם עולים לדוכן. מנחה קטנה – כהנים עולים לדוכן (עד השקיעה).
- ה. צמים גם אחרי כניסת השבת, ושוברים את הצום בצאת הכוכבים, בקידוש.
- ו. מתחילים בתפילת ערבית מיד בצאת הכוכבים, ולא מאריכים בתפילה.

עשרה בטבת - אפילו בשבת!

האבודרהם (מובא בבית יוסף תק"ג, ג) כותב, שאם עשרה בטבת היה חל בשבת היה צריך לצום בשבת (כמו ביום הכיפורים) כי כתוב בו "בעצם היום הזה", בניגוד לכל שאר הצומות (כולל תשעה באב) שלא צמים אותם בשבת אלא דוחים אותם. וכך אומר הנביא יחזקאל (כ"ד, א-ב):

וְהָיָה דְבַר ה' אֵלַי בַּשָּׁנָה הַתְּשִׁיעִית בְּחֹדֶשׁ הָעֲשִׂירִי בְּעֶשְׂרֵי לַחֹדֶשׁ לֵאמֹר: בֵּן אֲדָם כָּתוּב כְּתָב לְךָ אֶת שֵׁם הַיּוֹם אֶת עֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה סִמְךָ מִלְּךָ בְּבֵל אֶל יְרוּשָׁלַם בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה:

בדרך כלל בתנ"ך הביטוי "בעצם היום הזה" מופיע באירועים משמעותיים ומיוחדים, כגון כניסת נוח אל התיבה (בראשית ז', יג), ברית המילה של אברהם (שם י"ז, כו), יציאת מצרים (שמות י"ב, יז; שם, מא; שם, נא) ועוד. מדוע התחלת המצור כה משמעותית? הרי לכאורה לא התרחש ביום זה שום דבר, והעיר המשיכה להתקיים עוד זמן רב!

מסתבר שנקודת הראשית, התחלת החורבן, היא נקדה משמעותית ביותר: אמנם לא היה חורבן, לא נקבעו החומות, אבל בעצם היום הזה התברר שגורלה של ירושלים נתון בסכנה.

נקודות הראשית משמעותיות גם בדברים אחרים. כאשר רואים התנהגות לא מוסרית, כאשר מוסכמות פשוטות מנופצות על ידי אנשים בחברה הישראלית, כאשר רואים פרצות בענייני צניעות במחנה, הרי שגם אם מדובר על דברים שוליים בחברה – עלינו להיות מודאגים ולטפל בבעיות. עלינו להתחזק ולחזק בקדושה ובטהרה, ולדעת שנקודות ראשית באות לאותן לנו ולהזהיר אותנו שעלינו להתחזק ועל ידי כך להימנע מחורבן פיזי או רוחני.

ברכת ה' עליכם,

הרב יוסף צבי רימון

יו"ר עמותת סולמות

ראש הישיבה ורב המרכז האקדמי לב

רבה של אלון שבות דרום